

**გიგი თევზაძე, სოციალური ქცევის ევოლუცია homo-მდე და შემდეგ
ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბ., 2013, 150 გვ.**

საზოგადოებისა და სამეცნიერო წრეების ინტერესი ადამიანის ევოლუციის საკითხებისადმი ადვილი გასაგებია. ადამიანის ევოლუციურ შესწავლას ბევრი რამის თქმა შეუძლია ჩვენ შესახებ. ერთ-ერთი ასეთი საკითხია ადამიანის სოციალური ბუნების საკითხი. იყო თუ არა ადამიანი შერჩეული ევოლუციის მიერ როგორც ინდივიდუალისტი, ეგოისტი, მხოლოდ საკუთარ თავზე მზრუნველი არსება, თუ როგორც როგორც ალთრუისტი არსება, რომელიც ზრუნავს თავისი ოჯახისა და ჯგუფის წევრებზე? ადამიანის სოციალური ბუნების ევოლუციის შესწავლას შეუძლია პასუხი გასცეს ამ პრინციპულად მნიშვნელოვან საკითხზე.

ნამდვილად გამეხარდა როცა ქართველი მეცნიერის, გიგი თევზაძის წიგნი “სოციალური ქცევის ევოლუცია homo-მდე და შემდეგ” ვნახე. თევზაძე ადამიანის ევოლუციურ წარსულს ფართო დარგთაშორისი ხედვით განიხილავს. ერთ შედარებით პატარა მოცულობის წიგნში (რომელიც სულ 120 გვერდია ინგლისურ ენაზე, ქართული ვარიანტი – 142 გვერდია) იგი ერთმანეთს უთავსებს რამდენიმე სამეცნიერო დარგის მონაცემებს და ქმნის ადამიანის სოციალური ევოლუციის ფართო ქრონოლოგიურ სურათს, დაწყებული ჩვენი უძველესი ნამარხი წინაპრიდან, რომელიც ცნობილია როგორც “ტოუმაი” (რომლის ასაკია 7 მილიონი წელი), ქრისტიანობის გავრცელებით დამთავრებული.

ნამდვილად მისასალმებელია წიგნში ამდენი ახალი თამამი და საინტერესო აზრების მოთავსება. მაგალითად, 23-ე გვერზე თევზაძე მართებულად მიუნიშნებს კორელაციაზე, ერთი მხრივ, გაშლილი სავანის სივრცეში ცხოვრებასა და ცხოველთა დიდი სოციალური ჯგუფების არსებობაზე, ტყეში მცხოვრები და უმეტესად მარტოხელა ცხოველებისაგან განსხვავებით (მაგალითად, სოციალური ლომები და მარტოხელა ვეფხვები, სოციალური ჟირაფები და მარტოხელა ოკაპი, ბაბუინების დიდი ჯგუფები და ტყეში მცხოვრები მაიმუნების პატარა ჯგუფები, და ა. შ. ჩემზე დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა მეცნიერის მოსაზრებამ, რომ ადამიანის სამი ყველაზე მნიშვნელოვანი ქცევითი სისტემა – რელიგია, ხელოვნება და მეცნიერება არა იმდენად ადამიანის მიერ შექმნილი სფეროებია, რამდენადაც აქტიური მონაწილენი ადამიანის ჩამოყალიბებაში. კიდევ ერთი მეთოდოლოგიურად გამარ-

თლებული აზრი მინდა ვახსენო სპეციალურად: თევზაძის აზრით, მეცნიერები ძალიან ფრთხილად უნდა იყვნენ, როცა ადამიანის ქცევას ადარებენ ჩვენი ყველაზე ახლო მონათესავე ცხოველების ქცევას და პირდაპირ გადმოაქვთ პრიმატების ქცევის მოდელები ადამიანის წინაპრების ქცევაზე. მეცნიერები ხშირად ივიწყებენ, რომ მორფოლოგიური და ქცევითი განსხვავებები, რაც არსებობს, ერთი მხრივ, ადამიანსა და, მეორე მხრივ, შიპანზეებსა და ბონობოებს შორის, იყო შედეგი სწორედ მათ შორის არსებული განსხვავებული ევოლუციური სტრატეგიებისა. სიხარულით მინდა აღვნიშნო, რომ თევზაძის მეთოდოლოგიური მიდგომა ამ საკითხისადმი სრულებით გამართლებულია.

რა თქმა უნდა, მაშტაბური ნაშრომი, რომელიც ადამიანის ევოლუციის ასეთ ფართო სურათს გვიხატავს, ცხარე კამათსაც გამოიწვევს. არ მინდა ჩემი კრიტიკული მოსაზრებები მოვახვიო თავზე ავტორს ან მკითხველს, მაგრამ მაინც შევეცდები განვიხილო რამოდენიმე საკითხი, რაც ჩემი აზრით, საკამათოა, ანდა შეიძლებოდა უფრო დამაჯერებლად ყოფილიყო წარმოდგენილი.

(1) როდესაც გ. თევზაძე განიხილავს ბიპედალიზმის საკითხს, იგი ყველაზე მისაღებად მიიჩნევს “წყლის მაიმუნის” თეორიას. ამ თეორიის მიხედვით ადამიანის წინაპარი პრიმატი ცხოვრობდა წყლის პირას, და დროის დიდ ნაწილს ატარებდა ან წყლის სანაპიროზე, უმეტესად თხელ წყალში. ამ თეორიას ჰყავს თავისი მომხრეები და მოწინააღმდეგეები, რაც ბუნებრივია. მე მინდა აღვნიშნო, რომ ეს ეკოლოგიური ნიშა (წყლის ნაპირი) ალბათ, ყველაზე უფრო საშიშია საცხოვრებლად იმის გამო, რომ მტაცებლების რისკი აქ განსაკუთრებით დიდია. ისევე, როგორც წყლის მტაცებლები (მაგალითად, ნიანგები), ასევე ხმელეთის მტაცებლებიც (მაგალითად, ლომები) უმეტესად სწორედ აქ, წყლის სანაპიროსთან ეძებენ მსხვერპლს. ცნობილია, რომ ცხოველთათვის (მაგალითად, ანტილოპებისათვის) ყველაზე საშიში სწორედ ის მომენტია, როდესაც ისინი წყლის დასაღვეად მიდიან, რადგან მათ ორივე მხრიდან ემუქრებათ საფრთხე. მინდა ვთქვა, რომ ავტორი ამ ორმხრივ საშიშროებას იხსენიებს, მაგრამ ის არ აღნიშნავს იმ ფაქტს, რომ სანაპიროზე, ნახევრად წყალში არც ერთი ცხოველი არ ცხოვრობს სწორედ თავდასხმის გაძლიერებული საშიშროების გამო. წყალში ხშირად შედიან ე. წ. წყლის ფრინველები (wading birds), მაგრამ ფრინველებს ადვილად შეუძლიათ გაფრინდნენ საფრთხის შემთხვევაში. რაც შეეხება ასეთ “წყალში მცხოვრებ” ცხოველებს (wading animals), ასეთი ცხოველები, უბრალოდ, არ არ-

სებობენ. ეს ფაქტი ძალიან მნიშვნელოვანია ბიპედალური სიარულის წარმოშობაში წყლის მაიმუნის თეორიის შეფასებისათვის.

(2) დასაანანია, რომ გ. თევზაძემ მოხსენების ღირსადაც არ ჩათვა-ლა ბიპედალიზმის წარმოშობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი თეორია: შემაშინებელი პოზის თეორია. ცხოველთა მრავალი სახეობა დგება უკანა ფეხებზე იმისათვის, რომ დაპირისპირების მომენტში უფრო მა-ლალი გამოჩნდეს და დააშინოს მოწინააღმდეგე. ეს იდეა პირველად გამოთქვა ფრენკ ლივინგსტონმა 1962 წელს. მოგვიანებით იდეას მხა-რი დაუჭირა როჯერ ვესკოთმა (1967), ასევე ნინა იაბლონსკიმ და ჯორჯ ჩაპლინმა 1993 წელს. 2006 და 2011 წელს გამოცემულ წიგნებ-ში მე უფრო შორსაც წავედი და გამოვაცხადე, რომ ჩვენი წინაპრები არა მარტო დაპირისპირებისას იყენებდნენ აღმართულ პოზას, არა-მედ ისინი მუდმივად ცდილობდნენ ჰქონოდათ ზეაღმართული პოზა, რომ მალეები გამოჩენილიყვნენ და დაეშინებინათ პოტენციური მტა-ცებელი (ან მეტოქე). გარდა ბიპედალიზმისა, ისინი ასევე იყენებდნენ ვიზუალურ, სმენით, ოლფაქტორულ და ქცევით ელემენტებს, რომ უკეთესი შემაშინებელი ეფექტი მოეხდინათ. ამ მიდგომას შეუძლია ახსნას არა მარტო ბიპედალიზმის გაჩენა, არამედ ადამიანში ფეხების დაგრძელება, თავზე მეტრნახევრიანი ხუჭუჭა თმის ამოსვლა, ადა-მიანური კულტურებისათვის დამახასიათებელი სხეულის მოხატვისა და მასკების ტარების ტრადიციის გაჩენა, ასევე დიდი დიაპაზონის და უაღრესად ძლიერი ხმის შექმნა, ჯგუფური სინქრონული სიმღერის და ცეკვის, ასევე ნელი სიარულისა და ქვების სროლის ტრადიციების გაჩენა. ეს მოდელი გამოქვეყნებული იქნა ილიას უნივერსიტეტის სა-მეცნიერო ჟურნალ „კადმოსის“ ფურცლებზე (მე-3 ნომერი) და ქართ-ველ მკითხველს შეეძლო მისი გაცნობა. რა თქმა უნდა, გ. თევზაძე, შესაძლოა, არ დაეთანხმოს ჩემ მიერ წამოყენებულ არგუმენტებს, მაგრამ ვფიქრობ, რომ “დამაშინებელი პოზის” თეორიის მოხსენიება, რომელსაც რამოდენიმე მეცნიერი უჭერს მხარს, კარგი იქნებოდა სხვა არსებულ თეორიებს შორის.

(3) გ. თევზაძეს წამოყენებული აქვს ნეანდერტალელების სოცი-ალური ყოფის მეტად საინტერესო მოდელი. ამ მოდელის მიხედვით (რომელიც თავდაპირველად წამოაყენა თანამედროვეობის ერთ-ერ-თმა მოწინავე ანთროპოლოგმა ლუსის ბინფორდმა), მდედრობითი სქესის ნეანდერტალელებს ჰქონდათ ჯგუფური ცხოვრების მოდე-ლი, ხოლო მამრობითი სქესის ნეანდერტალელები ცხოვრობდნენ ცალ-ცალკე, სოციალური ჯგუფების გარეშე. გ. თევზაძის მიხედვით, მამრობითი სქესის ნეანდერტალელები იყვნენ აუტისტური, არასო-

ციალური არსებები, რომელთაც არა ჰქონდათ სარკისებური ნეირონები. ამ მოდელის მიხედვით მამრობითი სქესის ნეანდერტალელები ბუნებით უფრო ახლო არიან მარტოხელა მტაცებელ ცხოველებთან, ვიდრე ჰომო საპინენტან.

ნამდვილად საინტერესო აზრია, მაგრამ ის ეწინააღმდეგება ჩვენთვის ცნობილ ფაქტებს. კერძოდ, პალეოანთროპოლოგიური მასალებიდან ცნობილია, რომ ნეანდერტალელები უვლიდნენ თავის დაშავებულ და ავადმყოფ ახლობლებს. ამის დამადასტურებელი ფაქტები მოიპოვება ერთ-ერთ ყველაზე ცნობილი ნეანდერტალელების სადგომის, ე. წ. შანიდარის მღვიმის მასალებში ერაყში. აქ დამარხულ ჩონჩხებს შორის ორს ჰქონდა სერიოზული და ხანგრძლივი ჯანმრთელობის პრობლემა. ორივე მათგანი იყო მამრობითი სქესის. ეს ორი ჩონჩხი ცნობილია სახელებით შანიდარი 1 და შანიდარი 3. შანიდარი 1-ს არ ჰქონდა ხელი, და არ ჰქონდა ერთი თვალი. შანიდარი 3-ს კი ჰქონდა ერთ-ერთი ფეხის ატროფია, ასე რომ, მას სიარულიც კი ძალიან გაუჭირდებოდა, არათუ ნადირობა ან თავის დაცვა. მიუხედავად ასეთი სერიოზული ნაკლისა ჯანმრთელობაში, ორივე მამალმა ნეანდერტალელმა მიაღწია ნეანდერტალელებისათვის საკმაოდ სოლიდურ ასაკს – 40-50 წელს. მათი ავადმყოფობა გრძელდებოდა ათწლეულების განმავლობაში (რაც ნიშნავს რომ მათზე სხვები ზრუნავდნენ), და სიკვდილის მერე ისინი ორივენი დამარხულები იყვნენ სხვა, ჯანმრთელ ნეანდერტალელებს შორის (თვით დამარხვის ფაქტიც მიუთითებს მამრი ნეანდერტალელების სოციალურ ბუნებაზე). თუ გიგი თევზაძეს სურს რომ მაინც მხარი დაუჭიროს იმ მოდელს, რომლის მიხედვითაც ნეანდერტალელები იყვნენ აუტისტი, არასოციალური არსებები, მან როგორმე უნდა ახსნას ეს ფაქტები.

(4) სასიხარულოა, რომ ჰომოსექსუალზმის საკითხს ასეთი სერიოზული ადგილი აქვს დათმობილი წიგნში. ბევრი ცდილობს ხოლმე ამ საჩოთირო საკითხის გვერდის ავლას. მიუხედავად ამისა, ჩემი აზრით, გ. თევზაძის მიერ წარმოდგენილი სურათი მაინც უფრო ცალმხრივია. წიგნის მიხედვით, “ადამიანთა საზოგადოებაში აქტიურ ჰომოსექსუალ ინდივიდთა რაოდენობა ბევრად უფრო დიდია, ვიდრე მაღალორგანიზებულ ცხოველთა საზოგადოებებში – თუკი ადამიანთა საზოგადოებაში ჰომოსექსუალთა რიცხვი 10-15% აღწევს, ცხოველთა საზოგადოებაში ის არ სცდება 5%-ს. მკვლევრები თავად ცნება „ჰომოსექსუალის“ გამოყენებას ცხოველთა სამყაროს მიმართ არამართლზომიერად მიიჩნევენ” (გვ 51-52).

უპირველეს ყოვლისა, იმის გამოცხადება, რომ ადამიანთა საზოგადოებაში ჰომოსექსუალთა რიცხვი უფრო მეტია, ვიდრე მაღალგანვითარებულ ცხოველებში, არ შეესაბამება სინამდვილეს. დარწმუნებული ვარ გ. თევზაძემ კარგად იცის ბონობოების შესახებ. ისინი, შესაძლოა, ჩვენი უახლოესი ცოცხალი ნათესავები არიან და, ამასთან, ცნობილნი არიან თავისი ჰომოსექსუალური ქცევის ნორმებით. ფაქტიურად ყველა მამრობითი და მდედრობითი სქესის ბონობო ეწევა სქესობრივ ცხოვრებას ორივე სქესის თანამოძმეებთან. ბონობოების გარდა, მთელი რიგი ცხოველებისა ეწევიან აქტიურ ჰომოსექსუალურ ცხოვრებას. ლომები, სპილოები, პინგვინები, ბიზონები, ჟირაფები, მელიები, ძაღლები, საქონელი, თხები, ხცენები, შიმპანზეები, დელფინები და ვეშაპები – აი, არასრული ჩამონათვალი იმ ცხოველებისა, რომლებიც ჰომოსექსუალიზმს ეწევიან როგორც ჩვეულებრივ მოვლენას. აქ არაა საუბარი რამოდენიმე ინდივიდის ქცევაში გადახრებზე, ყველა ეს ცხოველი სრულებით ნორმალურად არის ჩართული ჰომოსექსუალურ ურთიერთობებში. ასეთ ცხოველთა რიცხვი 500-ს აღწევს (ბაგემილი, 1999; ტერი, 2000).

ცხოველთა შორის ჰომოსექსუალიზმს კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი მახასიათებელი აქვს. ზოგიერთ ჯიშებში ჰომოსექსუალური კავშირები უფრო მნიშვნელოვანია მათი სოციალური ცხოვრებისათვის, ვიდრე ჰეტეროსექსუალური კავშირები. სპილოები ამის კარგი მაგალითია. როდესაც მამრი სპილოები ჰომოსექსუალურ კავშირში იმყოფებიან, ეს კავშირი ხშირად გრძელდება ცხოვრების ბოლომდე (სპილოები კი, როგორც ვიცით, დიდ ხანს ცოცხლობენ). ჰომოსექსუალურ წყვილს შორის მყარდება ინტენსიური მეგობრობა, რომელიც გაცილებით უფრო მნიშვნელოვანია მათთვის, ვიდრე დედალ სპილოებთან ურთიერთობა, რასაც დროებითი და წარმავალი ხასიათი აქვს. დედალ სპილოებთან კავშირი მაშინვე წყდება, როგორც კი მძუნაობის პერიოდი მთავრდება. ამის გამო მამალი სპილოები გაცილებით უფრო მყარ სოციალურ კავშირებს ამყარებენ თავისი ჰომოსექსუალურ პარტნიორებთან, ვიდრე დედალ სპილოებთან.

(5) ერთო პატარა დამატება ამ საკითხთან დაკავშირებით. დასაწინანია, რომ ჰომოსექსუალიზმის საკითხის განხილვისას ავტორი არც კი იხსენიებს ბისექსუალურობის საკითხს. მთელი ეს ზემოთჩამოთვლილი ცხოველთა სახეობები, ლომებისა და სპილოებით დაწყებული და პინგვინებით და ადამიანებით დამთავრებული, თავისი ბუნებით უმეტესად არიან ბისექსუალურები, ანუ იჩენენ სექსუალურ ინტერესს ორივე სქესის მეგობრების მიმართ.

(6) რამდენადაც მთელი წიგნი ეძღვნება სოციალური ფაქტორის შესწავლას ადამიანის ევოლუციაში, ავტორს შევთავაზებდი მიექცია ყურადღება ჯოან რაფგარდენის შრომებისათვის. ესაა არასტანდარტულად მოაზროვნე თანამედროვე ამერიკელი მეცნიერი, რომელიც ღრმად სწავლობს ადამიანის ევოლუციაში სოციალური ფაქტორის მნიშვნელობას. მას ეკუთვნის იდეა, რომ შემოდებულ იქნას ტერმინი და ახალი მოდელი “სოციალური შერჩევა,” რომელმაც, მისი აზრით, უნდა შეცვალოს “სექსობრივი შერჩევის” მოდელი (რაფგარდენი, 2004).

(7) ასევე დასანანია რომ ადამიანების სოციალური ბუნების განხილვაში ავტორი არ ახსენებს სოციალური ჰარმონიის მისაღწევ ისეთ მძლავრ საშუალებას, როგორცაა რიტმი. ადამიანები უნიკალურები არიან იმაშიც, რომ მხოლოდ მათ აქვთ უნარი აყვინენ გარეგან რიტმს და, ერთობლივად, ჯგუფურად იყვინენ რითმულ მოძრაობაში ჩართულები. რიტმის გამაერთიანებელი უნარი (ერთად სიმღერა-ცეკვაში გამოხატული) ფართოდ გამოიყენება სხვადასხვა სოციალურ კონტექსტში, სპორტული და პოლიტიკური მოვლენებით დაწყებული და ბრძოლაში მიმავალი მეომრებით დამთავრებული (პიესლაკი, 2009).

დასკვნაში მსურს გავიმეორო, მოხარული ვარ, რომ გავეცანი ასეთი ფართო ხედვის ნაშრომს ადამიანის ევოლუციაზე და, მიუხედავად იმისა, რომ წიგნში წარმოდგენილი ყველა იდეა არ არის ერთნაირად საფუძვლიანად განხილული (რაც გასაგებიცაა), მე დარწმუნებული ვარ, რომ ფართოდ მოაზროვნე მეცნიერისათვის, რომელიც ღია გონებით აღიქვამს ახალ მოსაზრებებს, წიგნი მრავალი ახალი და პოტენციურად რევოლუციური იდეების წყარო გახდება.

იოსებ ჟორდანიას

რედაქციის შენიშვნა: იოსებ ჟორდანიასა და წიგნის ავტორს შორის მიმოწერა იხილეთ „კადმოსის“ წინამდებარე ნომრის „პოლემიკის“ რუბრიკაში.

Gigi Tevzadze. Evolution of Social Behavior of Homo and After, Tbilisi, Iliia State University, 2013, 150 pp. (In English and Georgian)

The author looks at human evolutionary prehistory through a wide interdisciplinary approach. He incorporates several scholarly fields and attempted to cover, in one relatively small book (150 pages), a wide range of topics relating to human social evolution, from the oldest probable ancestor known today as ‘Toumai’ (about 7 million years ago) to the spread of Christianity in the modern world. (Joseph Jordania)

Ludvig Chibirov. Traditional Spiritual Culture of Ossetians, ROSSPEN Publishers, Moscow, 2008, 705 pp. (In Russian)

This work examines the religious beliefs and traditional customs and holidays of the Ossetian people and highlights the relationship between these traditions and the social structure, economic activities and family lifestyle in Ossetian society. This work draws on written records as well as on archaeological, ethnographic and folk evidence. (Khvtiso Mamisimedishvili)